

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

At lytte til 'den indre begyndelse' i filosofi og filosofisk praksis

Hansen, Finn Thorbjørn

Publication date:
2018

Document Version
Accepteret manuscript, peer-review version

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Hansen, F. T. (2018). *At lytte til 'den indre begyndelse' i filosofi og filosofisk praksis.*

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

At lytte til 'den indre begyndelse' i filosofi og filosofisk praksis

Et kritisk notat til Marianne Frøystad Walderhaugs ph.d.-afhandling: *Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel: En fordypning i samtalens form og innhold*, indleveret til Universitetet i Bergen 2018. (430 sider + vedleg).

v. Finn Thorbjørn Hansen, professor i filosofisk og dialogisk praksis, Ph.d. i pædagogisk filosofi, Center for Dialog og Organisation, Aalborg Universitet, den 7.5.2018.

(NB: Følgende review gælder kun det uddrag af afhandling, der generelt forholder sig til, hvad filosofisk praksis er under kapitel 1-5 (s. 41-135))

DEN norske filosof og filosofiske praktiker Marianne Frøystad Walderhaug (MFW) har i 2018 forsvaret sin ph.d.-afhandling *Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel: En fordypning i samtalens form og innhold*, der handler om brugen af filosofiske samtaler med innsatte i fængsler.

I de følgende kommentarer skal jeg kun forholde mig til den del af afhandlingen, der bredt omhandler og udtaler sig om, hvad filosofisk praksis generelt er, og hvad udpegede nøglepersoner – filosofiske praktikere i den internationale bevægelse bag filosofisk praksis – selv har skrevet og sagt om denne praksis. En af disse nøglepersoner, som hun har udvalgt at diskutere, er undertegnede.

Jeg skal derfor særlig og specifikt forholde mig til den kritik, som MFW giver i beskrivelsen af min forståelse og brug af filosofisk praksis.

Det gør jeg af to grunde: For det første fordi hendes kritik giver anledning til en god refleksion over nogle mere almene spørgsmål og temaer knyttende sig til fænomenet 'filosofisk praksis' eller 'filosofisk vejledning'. Hendes kritik fortjener at blive taget op grundigt, fordi en sådan diskussion kan være med til at fortsætte og kvalificere debatten indenfor og den fagfilosofiske forståelse af den filosofiske praksis. Det trænger vi til. Derfor byder jeg denne kritik velkommen.

Jeg skal således samle min diskussion af MFW under syv temaer, som er:

Tema 1: Hvad er i grunden den filosofiske undren – til forskel fra filosofisk tvivl, udforskning, kritisk refleksion, nysgerrighed?

Tema 2: Den filosofiske undren må ikke ses som hovedformål eller blot som en følelsestilstand

Tema 3: At være i en filosofisk undren er som at se verden som på ny

Tema 4: Spørgsmålet er ikke om den filosofiske praktiker kan lære af fagfilosofien, men *hvordan* den filosofiske praktiker lærer af fagfilosofien

Tema 5: Det handler i den filosofiske praksis, som Arendt udtrykker det, om at "tø begreberne op"

Tema 6: Oslo-skolen i filosofisk praksis var kun i en kort periode domineret af en terapeutisk tilgang

Tema 7: Hvor står Walderhaug i grunden selv – fagfilosofisk set?

Men for det andet har jeg fundet det nødvendigt at kommentere grundigt på hendes kritik, da MFW i hendes kritik (fra s. 41-135) desværre giver nogle lidt for karikerede og postulerende betragtninger, der kan føre til misforståelser, som derfor i sagens natur kræver en kritisk korrektion.

Dette fører mig også til nogle mere generelle betragtninger over, hvad det vil sige at læse en anden filosof ud fra en 'god vilje' og ud fra ønsket om altid at søge 'den indre begyndelse' i en filosofi og hos en filosof.

Min kritik gælder særligt tre påstande i MFWs udlægning af mit syn på filosofisk praksis:

1. at FTH ikke knytter hans forståelse af fænomenet undren til både et aktivt og passivt undringsbegreb, og at FTH i sidste instans ender i en undrings-fetichisme og undrings-pædagogik;
2. at FTH ikke mener, at fagfilosofi er kvalificerende for den filosofiske praktiker;
3. at FTH beskylder Oslo-skolen i filosofisk praksis for generelt og fortsat (og ikke kun omkring 2002-2004) at være for terapeutisk og fikseret på en for fagfilosofisk (professionel) tilgang.

Disse tre påstande står efter min vurdering ubegrundede, og er i al sin enkelthed forkerte. Hvilket jeg håber tydeligt at kunne vise.

Det skal dog siges, at jeg er enig i MFWs kritik af den filosofiske praktiker-bevægelse af, at der har været en tendens til, at man har mere stillet kritisk spørgsmål og kritiseret andre discipliner (som f.eks. psykoterapien eller coaching) for at positionere sig, end at man har ført en intern og kvalificeret kritik og diskussion af den filosofiske praktiker-disciplins egne nøglebegreber og forståelser. Det ironiske er da, at hvis ikke MFW selv sætter sig grundigt ind i dem, hun kritiserer inden for den filosofiske praksis, vil hun let komme til at diskvalificere forståelsen af, hvad der er styrke og svagheder ved de enkelte undersøgte filosofiske praksisser.

Dertil skal det også positivt fremhæves, at MFWs afhandling *derudover* er meget interessant og velskrevet og indeholder vigtige indsigter i, hvordan *hendes* forståelse af filosofisk praksis kan være af relevans i forhold til indsatte i fængsler. Inddragelsen af filosofisk praksis i forhold til samtaler med indsatte i fængsler er en forskningsmæssig landvinding inden for forskning i filosofisk praksis, som jeg vil positivt fremhæve og hilser velkommen!

Hendes upræcise kritik af min position, bunder, tænker jeg og dette vil blive min konklusion, i sidste instans på, at MFW ikke i afhandlingen når til en egentlig og tilbunds gående uddybning og diskussion af det *fagfilosofiske* grundsyn, som jeg bygger min forståelse og tilgang til filosofisk praksis på.

Dette grundsyn er den *eksistentiel-fænomenologiske* og *værensfilosofiske* tænkning og en såkaldt 'negativ ontologi', som jeg gør rede for i min Ph.d.-afhandling om filosofisk vejledning og samtalepraksisser tilbage i 2002 (Hansen, 2002). En afhandling, som MFW forbavsende nok ikke refererer til, da det er den første Ph.d.-afhandling om filosofisk praksis i Norden, men som man ellers måtte formode hun havde læst.

At forstå en anden filosofis tanker og ethos kræver 'god vilje'

...Tanker uddestilleret på papir er generelt sagt intet mere end fodspor, som et menneske efterlader sig i sandet. Det er sandt, at vi ser hvilken vej, det menneske har gået. Men for at vide, hvad han så på sin vej, må vi selv bruge vores egne øjne.
(Schopenhauer, 2000, s. 555, §291 – *min oversættelse*)

Inden jeg forholder mig til hendes kritik af mine tanker om undren og filosofisk praksis, er jeg nødt til først kort at redegøre for, hvad *jeg* anser for god fagfilosofisk og akademisk kritik og refleksion. Det har jeg også beskrevet tidligere i min behandling af undringsbegrebets fænomenologi, se Hansen (2011).

Hvis man vil forstå en anden filosofis grundtanker og grundtilgange til det at filosofere, må det forudsætte, at man for det første grundigt har sat sig ind i denne filosofis tanker og undringer. Men væsentligere er det, at man selv på egen krop har undret sig over nogle af de samme spørgsmål, som denne filosof tager op. Man må således ha 'levet spørgsmålene' (Rilke, 2001, s. 27). Først da kan man følge, så vidt muligt, denne filosofis spørgeretning og blive i stand til at mærke eller opnå viden om denne filosofis særlige *filosofiske ethos*.

Hvordan gør man så bedst det? Følger vi her Hans-Georg Gadamer's råd, så vil han sige, at man bedst ikke bare finder sporene efter filosofien men også selv bedst for chancen for at komme ud på den rejse filosofien foretog og måske se det han så, *hvis* man som udgangspunktet læser filosofien – eller forsøger at gøre det – ud fra en så åbne, kærlig og velvillig tro på og tillid til, at det, den anden siger og har skrevet – også selvom man måske ved første øjekast er uenig eller måske ikke lige kan se det og forstå det skrevne – i udgangspunktet *har* en dybere mening og er sandt og er godt. Gadamer beskriver også denne kritikform som en hermeneutiske åbnings-attitude eller tillidsfulde grundholdning gennem begrebet "*foregribelse af fuldkommenheden*" (Gadamer, s. 279-281).¹

Som den tyske fænomenolog Eugen Fink (1981) skriver om Edmund Husserl, så ankommer man ikke til en forståelse af Husserls filosofi ved kun at fæstne sig ved det, som Husserl som filosof har skrevet og sagt. Det gør man heller ikke ved kun at fokusere på, hvad Husserl benytter af metode eller bestemte nøglebegreber og ser som særlige filosofiske problemer. I så fald bliver man på et for metodisk (*techne*) og epistemologisk (*episteme*) niveau. En dybere forståelse (*phronesis, sophia*) af en anden filosof får man kun, hvis man formår at stille spørgsmål og træde ind i den reelle undren (*thaumazein, theoria*) eller 'tankevind' (Arendt, 1978), som har ligget som den egentlige drivkraft, motivation og udtrykskraft bagom filosofiens mange ord og nedslag. Hvad også Fink benævner som "*the inner beginning of a philosophy*." (Fink, 1981, s. 22)

Som det gælder i juraen, således også i filosofien: Hvis man kun reflekterer over og tager udgangspunkt i, hvad der bogstaveligt og formalt står i den skrevne lovgivning, så mister man den 'ånd', som loven oprindeligt blev skrevet ud fra og er til for. På samme måde står fænomenet før begrebet og sagen før faget, hvis man altså tænker i forlængelse af den fagfilosofiske tradition og

¹ Grundlæggeren af den moderne filosofiske praksis, Gerd Achenbach (1997, s. 13-14) er inde på de samme tanker, når han citerer Pascal for følgende ord: "If you successfully want to oppose and to show someone he is wrong, then you pay attention to the position out of which he sees the case. Then out of that viewpoint it is in most cases right; and this truth you must admit to him and then show him the position out of which it is wrong. He will be content with that, for he sees he was not mistaken but he simply overlooked to see it from all sides."

tænkning, der knytter sig til den del af fagfilosofien, der er forbundet med fænomenologien og hermeneutikken og generelt til livs- værens- og eksistensfilosofien (eller den 'apofatiske filosofi'²).

Det er den fagfilosofiske tradition, som jeg selv tænker ud fra, også i forhold til den filosofiske praxis, som jeg selv udøver eller anser mig som en del af.

Gør man ikke det, læser man ikke den anden filosof med det kærlige, åbne og tillidsfulde blik. Er man med andre ord for ivrig efter at sætte en bestemt filosof ind i egne kategorier og forståelsesrammer for dermed selv at kunne vise sit eget tænkesteds unikhed og fortræffelighed, da ser man i udgangspunktet med det 'prætentiøse blik'. Det prætentiose blik er kendetegnet ved, at man fra starten har 'noget for' med den anden filosof. Gør man det, bruger man den andens filosofi med det formål, risikerer man netop at gøre den anden til en 'papirstiger', som man så 'modigt' nedkæmper. Men filosofien, som man kritiserede, vil i så fald slet ikke kunne genkende sig selv – endsige opleve sig forstået men blot at have været udsat for et karikeret portræt og en overfladisk kritik.

Så kort sagt: God læsning og forståelse af en anden filosof handler om, at man forbinder sig med den anden filosof primære og grundlæggende undren. Hvis man mærker, at den, der læser ens filosofiske tekster, også er blevet ramt af en undren og anfægtelse, der er vokset ud af de samme spørgsmål og måske også genkendelige erfaringer (selv har været i 'landskabet') – så føler man sig forstået, eller bedre: Man oplever sig 'mødt'. Så oplever man sig i en reel filosofisk *dialog* og undringsfællesskab, og glæden ved at være i et "philosophical companionship" (jf. Ran Lahav, 2016). Heraf kan et venskab vokse frem mellem filosoffer, også selvom den man er gået i dialog med ikke længere er i blandt os. Således fortalte den canadiske filosofiprofessor og aktive filosofiske praktiker Petra von Morstein mig engang i Berlin under en middag, at hun igen og igen kunne blive rørt til tåre, når hun mødte hendes 'filosofiske venner'. F.eks. havde hun lige læst Kant igen, og nogle af hans tekster om Den Kritiske Dømmekraft, og jeg kunne se, da hun fortalte det, at hun var berørt og virkelig fortsat oplevede hende som værende i en levende dialog med hendes 'ven' Kant. Hun havde ikke kun Kant som sin filosofiske ven, men mange andre, også filosofisk modsatrettede i syn på verden og mennesket. Men det betød ikke for hende, at disse ikke kunne eksistere side om side. De udgjorde blot de ypperste stemmer for væsentlige fænomener og erfaringer, som hun holdte af at samtale med dem om.

Nedslag i Walderhaugs afhandling: *Filosofiske samtaler med innsatte i fængsel*

MFW giver i kapitel 1 (del A, s. 42-65) nogle hurtige, korte og oversigtsagtige beskrivelser af forskellen på Achenbach, Lahav, Lindseth og undertegnede tilgange til filosofisk praksis. Disse beskrivelser fylder godt og vel to sider for Achenbach, Lahav og Lindseth, hvorimod beskrivelsen af det særegne ved min tilgang er på fire sider. Dertil vælger MFW at fokusere på, hvad hun opfatter som forskellen mellem Lindseths og Hansens undringsforståelse.

² Under den 'apofatiske tænkning' finder man forskellige filosoffer som Arendt, Marcel, Levinas, Patocka, Kierkegaard, Marcel, Gadamer, Heidegger, Marion – om end de indbyrdes også er meget forskellige. Det afgørende er synet på sproget som noget, der har en særlig evne til at fremkalde eller rettere pege mod en realitet uden for sprogets (og især begrebernes) rækkevidde. Det er en art 'negativ ontologi' eller 'negativ fænomenologi', hvor fænomenet i og af sig selv ses som et grundlæggende mysterium eller et Du (se Marion, 2002; Rhodes, 2014).

Den indledende beskrivelse af min forståelse af filosofisk praksis har jeg ingen bemærkninger til, om end udvalget af referencer er snævert og som sagt er det overraskende at hun ikke har læst min Phd-afhandling *Det filosofiske liv* (Hansen, 2002), der netop handler om filosofisk vejledning. Det var i øvrigt den første ph.d. i Norden om filosofisk vejledning, da afhandlingen i sin tid udkom som bog. MFW tager primært udgangspunkt i en anden og i dag ældre bog (Hansen, 2008) samt knytter an til en lidt nyere artikel (Hansen, 2015a).

Jeg skal i det følgende forholde mig til syv temaer eller spørgsmål, som kom op under læsningen af hendes afhandling fra s. 41-135, og som forhåbentlig også kan være af mere generel interesse, når man vil diskutere, hvad filosofisk praksis er.

Tema 1: Hvad er i grunden den filosofiske undren – til forskel fra filosofisk tvivl, udforskning, kritisk refleksion, nysgerrighed?

Der, hvor MFWs læsninger og beskrivelser af de filosofiske praktikere i mine øjne viser sig at være problematiske, begynder i hendes udlægninger af, hvad Hansens undringsbegreb består i (s. 53 og frem). Her viser hendes læsninger (Hansen, 2008, 2015a) at være utilstrækkelige og postulerende.

Det ser man eksempelvis, når hun skriver:

”Undringsbegrebet får slik en annen karakter og en annen rolle i Hansens filosofi enn i den tilnærmingen vi finner hos Lindseth og hans begreb om ’berørt ikke-viden’. Undring synes hos Hansen å bevege seg i retning av noe u håndgripelig man kan være heldig å erfare, mens Lindseth snakker om en konkret holdning man aktivt kan vælge å innta til saken og samtalen.”(s. 53).

MFW bruger ordet ”synes” og antyder dermed, at noget kunne tyde på, at det er sådan. Men da denne synsning eller påstand ikke følges op med en egentlig undersøgelse og uddybning, hvor der klart argumenteres for dette med teksthenvisninger og diskussion, forbliver ovenstående citat blot et postulat.

Havde hun nærlæst senere aktuelle bøger som *Kan man undre sig uden ord?* (Hansen, 2014), *At undre sig ved livets afslutning* (Hansen, 2016 – hvilket hun faktisk har, da den står i referencelisten?) eller forskningsrapporten *At innovere med hjertet* (Hansen et al. 2017), hvor der er et større kapitel om undringsbegrebet, så ville hun se, at jeg bevidst skelner mellem *undren* og *forundring*.

Hun ville i så fald have læst, at jeg med den filosofiske og eksistentielle undren knytter an til en *aktiv og sokratisk-dialektisk* tænkning, hvor man aktivt via filosofien forsøger at kritisere og optø begreber (jf. Arendt, 1978 – se også Hansen, 2008) for dermed at åbne for en mulig forundring.

Men også at jeg knytter an til et passivt undringsbegreb, nemlig via den *sanselig-stemte og æstetiske og værensmæssige* forundring. Her står vi, som jeg skriver i Hansen (2016) og Hansen et al. (2017) altså i et mere passivt og modtagende forhold til det, som ’under-søges’ (dvs. hvor der søges efter underet).

For det andet er det misvisende, at hun kritiserer mig for ikke at have et aktivt og passivt undringsbegreb, da jeg netop påpeger, at jeg arbejder ud fra et aktivt og et passivt undringsbegreb, der *spiller sammen*. Det passive undringsbegreb knytter jeg som sagt til den sanselig-stemte forundring, det aktive undringsbegreb til den filosofiske og eksistentielle undren. Filosofisk praksis bliver til i samspillet mellem disse to former for undren – hvor den filosofiske undren er et slags

personligt forsøg på at svare på den kalden som forundringen udspringer af i mødet med denne kalden.

Eller som jeg eksempelvis (men se også Hansen, 2011, 2014, 2015a&b og 2016) skriver under kapitlet om undringsbegrebet i Hansen et al. (2016, s. 201):

Med Martin Bubers Jeg-Du-filosofi (Buber, 1997 [1923]) kunne man i forlængelse heraf sige, at i *forundringen* står vi i et lyttende forhold til Du'et. I den eksistentielle og filosofiske *undren* derimod forsøger Jeg'et at finde sig selv i mødet og relationen med denne Du-erfaring og dens talen til os. Jeget i Bubers forstand bliver da til som et svar på denne tiltale. Og at filosofere på denne undrende måde er da, som også Gabriel Marcel udtrykker det, at give "... a personal response to a call. (Marcel, 1973, s. 3).

Hvor den aktive filosofiske undren altså har at gøre med, at den filosoferende forsøger at give et personligt svar på en kalden (noget der vil betænkes), har den sanselig-stemte forundring at gøre med modtagelsen og erfaringen af denne kalden eller 'transcendenserfaring' (se også Heidegger, 2012).

Endelig kan man indvende, at jeg flere steder (Hansen, 2011, 2014, 2015a, 2016, 2017) og uddybet yderligere i min seneste bog (Hansen, 2018), har gjort rede for, at det afgørende i de såkaldte 'undringsværksteder' (den form for filosofisk praksis, som jeg særligt har udviklet og praktisere i forskellige uddannelsesmæssige og professionelle sammenhænge), og den måde jeg forstår undrings-baserede dialoger, at man i disse undrings-baserede dialoger bevæger sig mod fænomenet og 'det eksistentielle' og 'det etiske' og 'spirituelle'³ på to ben eller med 'to vinger': altså via 1) en *lyrisk impuls* (at man er berørt af noget, grebet eller ramt, som man ikke ved, hvad er (jf. Lindseths 'berørt ikke-viden') og 2) en *sokratisk impuls*, hvor man spørger kritisk, kærligheds-søgende, muntert og dialektisk til de grundantagelser, der bliver knyttet til den fortælling/erfaring/intuition af berørthed, som den lyriske impuls indeholder.

Tilsammen skaber denne dobbeltbevægelse – den lyriske og sokratiske – adgangen til det 'uhåndgribelige' og ubegribelige (mysteriet) ved fænomenet eller sagen selv. Nærlæser man mine beskrivelser af undringsværkstedets fem momenter, vil man også kunne se, at jeg arbejder ud fra to undringsforståelser: en *fænomenologisk* [den lyriske impuls] og en *hermeneutisk* [den sokratiske impuls] undren, når man vil henholdsvis komme under indtryk af sagen/fænomenet selv/mysteriet - eller betænke sagen.

Ud over den upræcise kritik af mit aktiv og passive undringsbegreb, går MFW også galt i byen, når hun dertil skriver: "*Vi kan på sett og vis si at Lindseth opererer med et mer handlingsorienteret undringsbegreb enn Hansen*" (s. 54). Det er endnu en påstand, hun ikke viser tekstmære belæg og argumenter for.

Havde hun orienteret sig tilstrækkeligt i min forskning, ville hun vide, at jeg arbejder netop med et særligt handlingsorienteret undringsbegreb, som man bl.a. vil kunne læse i mit udviklede begreb

³ Samlet set den eksistentielle ontologiske og før-ontologiske dimensioner, jf. Kierkegaard, Marcel, Buber, Gadamer, Arendt, Heidegger, Merleau-Ponty, Levinas, Marion), der netop er uhåndgribelige og før-refleksive, før-videnskabelige og før-epistemologiske fænomener.

om 'sokratisk og fænomenologisk aktionsforskning' og 'aktionsbaseret fænomenologi' (Hansen, 2017a&b).

Tema 2: Den filosofiske undren må ikke ses som hovedformål eller blot som en følelsestilstand

Det er fint og vigtigt, at MFW ser og pointerer (på s. 54), at jeg *ikke* mener, at man kan eller skal gøre denne form for undren til det overordnede formål med den filosofisk praksis. Ligesom hun også noterer sig, at jeg er bevidst om og kritisk over for, hvis man gør undringsoplevelsen i sig selv til målet for den filosofiske praksis. For da risikerer man, som jeg selv skriver (Hansen, 2015a), at ende i en "wonder fetishism" (undrings-fetichisme), eller en 'undrings-psykologi' og 'undrings-pædagogik', hvor man på forhånd mener at vide, hvordan den 'rigtige undren' føles og opleves – så undren med andre ord blive en følelsesmæssig og psykologisk tilstand, der gøres til det egentlige formål.

Som MFW rigtigt skriver: "*For å unngå å tilsløre det autentiske og unike ved det 'ekte' undringsfelleskapet, må hovedformålet med filosofisk praksis [som Hansen siger] altid være saken selv.*" (s. 54)

Jeg fremhæver dette, fordi MFW senere (på s. 58) skriver, at jeg alligevel gør undring til en psykologisk tilstand og "*...gjør seg til talsmann for det han selv kaller 'wonder fetishism' og 'wonder pedagogy' ...*"!

Det tænker jeg er en interessant påstand – god at diskutere, for måske har hun ret, hvem ved – men MFW giver ingen eller meget svage argumenter, der faktisk mere har karakter af nye påstande. Som f.eks. når hun hævder (s. 58), at jeg skriver, at man *skal* [hvor skriver jeg 'skal'?] undre sig via "gledesfylte undringen" og tager undringen "som en selvfølge" [hvorfor gør jeg det? og hvis, hvor så og i hvilken specifik kontekst er det sagt?].

Mit hovedargument for at se undren som et møde med et under (og erfaringen af en kosmisk skønhed eller "ontologisk relation med verden"), henter jeg f.eks. fra filosofferne Gabriel Marcel (1950) og særlig Hannah Arendt (1978): når hun fx skriver:

The wonder that is the starting-point of thinking is neither puzzlement nor surprise nor perplexity; it is admiring wonder. (...) Speech then takes the form of praise, a glorification not of a particularly amazing appearance or of the sum total of things in the world, but of the harmonious order behind them which itself is not visible and which nevertheless the world of appearances gives us a glimpse. (Arendt, 1978, s. 143).

En anden måde at tale om, hvorfor undringsøjeblikket kan erfares som glædesfyldt er Løgstrup (1995). Han taler om, at der i forundringen ligger en skjult taknemmelighed og glæde, fordi vi erfarer, at noget af stor værdi er os givet og ikke noget, vi selv har givet os selv eller skabt selv.

Det kunne således have været oplagt og filosofisk interessant, hvis MFW f.eks. havde taget disse filosofiske grundsyn på undren og forundring op, som jeg læner mig op af, og så diskuterer disse og begrunde, hvorfor hun er uenig i disse grundsynspunkter på undren. Men det gør hun ikke.

MFW påstår, at når jeg taler om "*deeply mysterious and enigmatic dimensions of our normal daily lives and behavior*", så forstår jeg undren som undren over noget "ekstraordinært". Men det er ikke korrekt.

Når jeg flere steder i ovennævnte bøger beskriver den filosofiske undren som noget andet end den videnskabelige undren, og noget andet end den daglige overraskelse og brud med forventninger i hverdagen – så er det med mine talrige henvisninger til Arendt, Heidegger, Wittgenstein, Løgstrup og Marcel – netop *ikke* det ekstraordinære (det spektakulære og 'underlige', der ligger uden for den ordinæres og selvfølgelige erfaring og livsverden), som denne filosofiske undren og forundring er optaget af.

Det, den filosofiske undren og forundring i min forståelse er optaget af, er det ekstraordinære – eller rettere dybt underfulde og forunderlige – *i* det ordinære og selvfølgelige! – AT denne blomst er, AT vi har tillid, AT der findes livsglæde, AT der er noget, der kan erfares som et selv (vi mennesker er dog i sig selv forunderlige...), AT dråben på vinduesruden også kan have en skønhed, etc, etc. Her ligger forundringen og undringen på et *ontologisk* og atheds-metafysisk niveau.

Og et endnu dybere 'før-ontologisk' niveau kunne være – inspireret af Løgstrup og Jean-Luc Marion (2002) ikke blot den metafysiske ATHEDS-erfaring, men den metafysiske GIVETHEDS-erfaring. Noget jeg særlig arbejder videre med i min nyeste tænkning (se Hansen, 2018).

Men det primære her er, at den filosofiske undren og forundring leder os tilbage til det selvfølgelige og ordinære hverdagsliv for dér at finde det forunderlige og dybt gådefulde (det underfulde, livsmysterier). Dette understreger jeg også i kapitlet om undren i forskningsrapporten *At innovere med hjertet* (Hansen et al, 2017, s. 64), når jeg citerer digteren T.S. Eliot og dertil filosofisk begrundet denne særlige verdensrelation med en henvisning til Wittgensteins forståelse af undren (se også Hansen, 2015b), når også Wittgenstein knyttet an til det, som ligger lige for foran øjnene for os i vores hverdag:

We shall not cease from exploration
And the end of all our exploring
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.

T.S. Eliot, *Four Quartets*, 1943.

For at stige ned i dybden behøver man ikke at rejse langt; ja, du behøver ikke at forlade nærmeste og sædvanlige omgivelser.

Ludwig Wittgenstein (1991, s. 62)

MFW ville med andre ord også have kunne læst mit syn på fænomenologisk og filosofisk undren via min tolkning af Wittgensteins undringsbegreb og hans tænkning som en art eksistentiel fænomenologisk filosofi (se Hansen, 2015b).

Tema 3: At være i en filosofisk undren er som at se verden som på ny

Men det er ikke kun i mine seneste tekster, at jeg viser, at undren knytter sig til det ekstraordinære *i* det ordinære. Dette grundsyn på undren er også at finde i Arendts tænkning, som jeg hovedsagelig bygger min bog *At stå i det åbne* fra 2008 på, og som MFW bruger som sin hovedreference.

Det er denne form for 'kommen-til-verden-som-på-ny' og dvælen ved, hvad ny begyndelse eller 'natalitet' (Arendt) er, som jeg i Hansen (2008) igen og igen vender tilbage til – dvs. at det at undres filosofisk kan bringe os i et nyt verdensforhold til det vante og os selv, og lære os at 'se verden som på ny' samt, at den sokratiske samtale- og jordemoderkunst handler om at få os til at se verden, som så vi den for første gang (igen).⁴

Det bliver derfor uklart, hvad der skal forstås ved 'det nye', når MFW skriver:

"Slik jeg ser det, er Lindseth opptatt av at man i filosofisk praksis skal etterstrebe en type oppmerksomhet som gjør at både filosofen og gjesten ser saken med nyhetens verdi, mens Hansen fremhever erfaringen av det spesielle og gåtefulle man kan oppleve når man ser saken på en ny måte." (s.54).

Hvad står der egentlig her? Hvis MFW her skriver, at Hansen benytter det at se en sag på en ny måde som et *middel* til at opnå undren (erfaring af det gådefulde og specielle), så skriver hun jo med andre ord, at jeg gør undringen til det overordnede formål, og sagen til et middel. Derved instrumentaliserer man sagen. Men igen: det gør jeg ikke. Og det ønsker jeg heller ikke at gøre og det advarer jeg netop også om, at man ikke skal gøre (Hansen, 2015a). Undringen er en *side- eller bi-effekt* af at blive optaget af sagen på en ny måde. Eller rettere komme til sagen som på ny.

Jeg er således ikke optaget af nyhedsværdien men af, at man åbner sig for sagen/fænomenet i sig selv på en måde, så sagen/fænomenet i sig selv begynder at tale til os, og så vi kan komme i dialog med sagen selv/fænomenet selv (jf. Heidegger, Marion, Marcel).

*

Man kunne vende det om og spørge: Hvad nyt får vi at vide i MFWs afhandling om den filosofiske undrens egenart?

Det står mig heller ikke klart. Hvad er det f.eks., at MFW ser som anderledes og nyt i Jeff Malpas (2014) måde at forstå undren på, som Lindseth og jeg ikke allerede har sagt? Jeg fremhæver flere steder, at det at være i en grundlæggende undren og forundring er at stå i en eksistentiel og ontologisk relation til og med/i verden. At der – som jeg citerer Løgstrup for – er en forunderlig fortrolighed og taknemmelighed knyttet til det *at være* i forundringen.

Til gengæld vil jeg være uenig med Malpass, hvis MFWs fortolkning af ham er korrekt, når hun skriver, at undren handler om at befinde sig i en situation, *"...hvor man er konfronteret med det som kræver en forklaring og det som motstår slike forklaringer"* (s. 57).

⁴ Måske ligger den største svaghed ved MFWs beskrivelse og kritik af min filosofiske praksis-forståelse i, at hun ikke, som jeg kort indledningsvist var inde på, har taget den underliggende filosofi (dens særlige 'negative ontologi' og Kierkegaardske 'humorist' som er min fagfilosofisk position – Hansen, 2002, 2008, 2012, 2015a&b, 2016) alvorligt, eller måske slet ikke forholdt sig til den? Igen må jeg påpege, at det forbavser mig, at hun ikke har læst og gjort rede for min tænkning i min Ph.d.-afhandling. Det er mærkværdigt, da den jo som den første i Norden både giver indblik i mit eget syn på filosofisk praksis samt også mit syn på Achenbach, Ran Lahav og mange andre filosofiske praktikere i udlandet, og hvad deres tilgange til og 'filosofier' for filosofisk praksis er kendetegnet ved. I denne afhandling præciserer jeg således mit fagfilosofiske ståsted og unikke tilgang til filosofisk praksis via en nærmere beskrivelse og diskussion af Sokrates ideal om '*det filosofiske liv*', og hvorledes jeg ud fra en diskussion af Foucault, Rorty, Hadot, Wittgenstein og Kierkegaard arbejder mig frem til et dannelsesideal om det filosofiske liv og hvordan filosofisk vejledning vil kunne anvendes inden for voksenpædagogik. Jeg skal vende tilbage til MFWs manglende kendskab til min tænkning, når hun senere beskriver mit, i hendes øjne, manglende *fagfilosofiske* tilgang til filosofisk praksis?!

Den fænomenologiske forundring og hermeneutiske undren, som jeg taler om, er netop ikke optaget af en epistemologisk og videns- og *forklarings*-søgende undren. Den er optaget af en ontologisk og visdoms- og forståelses- og mysterium-søgende undren. En forskel som Marcel har et særligt godt blik for (Marcel, 1950).

Tema 4: Spørgsmålet er ikke *om* den filosofiske praktiker kan lære af fagfilosofien, men *hvordan* den filosofiske praktiker lærer af fagfilosofien

Et andet sted påstår MFW, at Hansen er "*... (ensidig) opptatt av undringserfaringerne som man kan oppleve underveis i en filosofisk samtale*" og at han "*synes å hoppe bukk over selve den filosofiske processen – altså den undersøkende tenkningen...*" (s. 58).

Igen bliver det for upræcist og postulerende. For hvor og hvorfor skulle Hansen ikke være optaget af den filosofiske tænkning, som også består af filosofiske argumenter, dialektikker og begrebsdefinitioner, etc.? Hvor skriver Hansen eksplicit, at han ikke er optaget af fagfilosofiske kompetencer og viden? Og ville det ikke også være et paradoks, hvis han gjorde det, da han selv bygger sit syn på filosofisk praksis (og f.eks. de fem momenter i 'undringsværkstedet') på netop fagfilosofisk viden og tilgange hentet fra fænomenologien og hermeneutikken?

Dér, hvor jeg/Hansen rigtignok og eksplicit forholder mig kritisk over for en for (ensidig) epistemologisk og metodisk og teknisk omgang med filosofiske fagkompetencer og argumenter, etc. er, når den filosofiske praksis kun bliver til filosofiske eksegeser, begrebsdefinitioner, logiske argumentationer, dialektikker, ideologikritik, etc. etc. - som ikke er tilstrækkelige '*stemte*' og i resonans med de levede erfaringer, livsindtryk og fænomener, som disse begreber og teorier og abstrakte fagfilosofiske tanker og greb kun er (aldrig tilstrækkelige) forsøg på at give udtryk for og forstå.

Her lægger jeg mig – i min kritik af visse dele af omgangen med fagfilosofien – på linje fænomenologien og særlig med bl.a. Arendt og Heideggers kritik af 'den professionelle filosof', såvel i øvrigt også i forlængelse af Richard Rorty (1991) og hans kritik af den systematiske (system)filosof, når han taler for en filosofisk pragmatisme. Men som MFW ville have kunne læse i min Ph.d.-afhandling fra 2002, så går jeg ikke hele vejen med sammen med ham, idet jeg ikke stiller mig ved hans æstetiske, ironiske og pragmatiske ståsted men peger på et tredje eksistensfilosofisk sted. Senere, fra 2008 og i stigende grad, træder den eksistentielle fænomenologi og dialogfilosofi ind og bærer min tænkning, også i forhold til filosofisk praksis.

Et ustemt fagfilosofisk begreb eller tilgang opstår, når man lader 'begrebsmøllen snurrer' (Løgstrup), ikke har gehør for filosofiens "indre begyndelse" (jf. Eugen Fink) eller ikke 'har sig selv med eksistentielt set (Kierkegaard) i disse tanker og begrebsanalyser.

Dét er i mine øjne (og i forlængelse af Marcel, Arendt og Heidegger⁵) det vigtigste at lytte til som filosoferende tænker, altså, om der *er* undring til stede i de deltagende tænkning og dialoger, da det

⁵ " ... en filosof forbliver kun en filosof, så længe han er i stand til at fastholde denne kapacitet til at unde sig i nærværet af visse fundamentale situationer, uafhængig af alt hvad der i hans omgivelser såvel som i hans indre måtte være af tendenser til at fjerne denne undren." (Marcel 1963, s. 12, *min oversættelse*). Eller: "To say philosophy originates in wonder means philosophy is wondrous in its essence and becomes more wondrous the more it becomes what it really is." (Heidegger, 1994, s. 141).

viser, hvorvidt man taler fra en ”berørt ikke-viden”(Lindseth), eller hvad jeg kalder et ’stemt’ eller ’ustemt’ i forhold til sagen (og altså ikke blot er optaget af faget).

Når jeg derfor et sted (Hansen, 2013) taler (provokerende og polemisk) om, at hvis jeg på et Efteruddannelseskursus i filosofisk praksis (hvor både fagfilosoffer og ikke-fagfilosoffer er inviteret) står over for en ung fagfilosof, der måske har høje skolekarakter, og som er meget optaget af sin teoretiske kunnen (*episteme*) og fagfilosofiske metoder (*techne*) – og samtidig også står sammen med en ældre livserfaren sygeplejersker, der har arbejdet med og har mange års livserfaringer med menneskelige relationer, dilemmaer, paradokser og glæder og sorger i hendes profession, hvor hun skal vurdere og handle i situationen (*phronesis*) – så vil hun – i mine øjne – i praksis og i et sådant uddannelsesforløb have større chance for hurtigere at forstå, hvad det vil sige at føre en filosofiske praksis som Achenbach, Lindseth, Lahav og jeg tænker en filosofisk praksis er.

For den praktiske visdom (*phronesis*), som søges hér, må man (set ud fra min grundlæggende fænomenologisk-hermeneutiske og eksistensfilosofiske position) altid ankomme til ud fra egne levede indtryk og erfaringer, hvor noget har været på spil; det kan være af etisk, eksistentiel eller spirituel karakter.

Naturligvis må sygeplejersken også skulle arbejde med filosofien som en fagdisciplin og særlig ’kunnen’! Hvilket jeg også fremhæver bl.a. i mine beskrivelser af de syv sokratiske dyder (Hansen, 2016), hvor én af dem er ’disciplin’ samt i beskrivelsen af undringsværkstedets fem momenter, hvor det tredje moment bl.a. inddrager fagfilosofien) – Men megen fagfilosofi (som også Achenbach, Arendt og Heidegger gør opmærksom på) kan let blive til begrebs-, system- og metode-fetichisme. Derfor har jeg mine tydelige reservationer over en for (ensidig) fagfilosofisk (i betydningen epistemologisk og metodisk) tilgang til filosofisk praksis.

MFW har ret i, når hun skriver (s. 59), at det er en bestemt type stemning – eller rettere: Det er en særlig form for filosofisk undren, som jeg efterstræber og lade mig lede eller inspirere af.

For den filosofiske undring er ikke i mine øjne kun en bestemt ’stemning’ eller psykologisk ’tilstand’, men en værensåbning og ontologisk begivenhed, der sker med os.

Den filosofiske forundring og undren (den passive såvel den aktive) bliver til i et Jeg-Du-møde med verden. Gør vi undringen til en følelse, så har vi psykologiseret en i grunden metapsykisk og metafysisk størrelse (jf. Buber, 1997, s. 31-32).

Når jeg taler om risikoen for en ’undrings-fetichisme’ (at undringsfænomenet bliver til et ’Det’ i Bubers forstand), så er det netop fordi, vi så let kan komme til at stivne i en bestemt opfattelse af, hvad undring er – og i så fald står vi i et Jeg-Det-forhold til det gådefulde undringsfænomen.

Det er korrekt, at jeg lige som Heidegger vælger bevidst at skelne fænomenologisk set mellem nysgerrighed og undren, eller mellem fænomenerne forbavselse og forundring, som Løgstrup også gør (Løgstrup, 1995), eller mellem den forklarings-søgende og uberørte videns-søgende undren (som videnskabelig undren typisk er drevet af og som Wittgenstein bl.a. kritiserer) og den forståelses- og berørte visdoms-søgende undren.

Her følger jeg Arendt, Løgstrup, Heidegger, Marcel, Patocka og Wittgenstein tænker jeg (se f.eks. Rubinstein, 2011 eller Bearn, 1997). Og ja, fænomenologisk set vil jeg også skelne mellem den analytisk udforskende og kritisk reflekterende tilgang – og så en sanselig-stemt forundring og en eksistentiel undren.

Jeg ser de fagfilosofiske greb og mulige ”stemninger”⁶ – metodisk tvivl, analytisk metodebevidsthed, logisk-argumenterende begrebsafklaringer, sokratisk, Kantsk eller hegeliansk eller Adornosk dialektik, etc.etc. – som farver eller toner, som den filosoferende kan vælge at dyppe den filosoferende tanke ned i eller som instrumenter spiller med – men *sagen selv*, fænomenet selv, er et grundlæggende mysterium, der hele tiden vil undslippe fagets og metodernes greb (jf Achenbach).

Så det er musikken, *den filosofiske musikalitet* (Hansen, 2012), som den jazzende og improviserende filosofiske praktiker må først og fremmest have gehør for. Igen: som jeg også har skrevet andet sted (Hansen, 2014), så kan man ikke være en mester og kunstner i noget, uden først at kunne sine teknikker og metoder og eje en faglige teoretisk viden, og en håndværksmæssig viden om, hvordan man i praksis sætter disse vidensformer i spil og på spil (for der er ikke tale om en simpel implementering af filosofisk viden PÅ praksis).

Det er således ikke korrekt, når MFW på s. 72 skriver, at ”...da Achenbach og Hansen i sine sammenligninger mellem den filosofiske praktiker og kunstnerens nyskabelser – synes å mangle forståelse for de teknikkene gode kunstnere må beherske.”

Naturligvis er ikke teknikker og metoderne *i sig selv* problematiske at bruge i filosofisk praksis. Det er de kun, hvis disse metoder står i et ’ustemt’ forhold til sagen! (hvilket også Achenbach er inde på). Det skriver jeg om i 2014 og i 2016 via beskrivelsen af den sjette af de 7 sokratiske undringsdyder: *Disciplin*. Her skriver jeg bl.a.:

Det kræver, at man bryder med vaner og eksperimenterer med egne livsformer, så disse i højere grad drager omsorg for det man har kært [jf. Foucaults begreb om filosofisk praksis som ”etisk selvomsorg” og ”sandhedsfortælling”, Sokrates som parrhesiast, se kapitel 1 i Hansen (2002).] Og det kræver respekt for filosofien (og dertil hørende visdomstraditioner), samt viden, læring og træning, der kan fremme indsigt i samt integreret og ’improviseret’ brug af den [altså fagfilosofien]. (Hansen, 2016, s. 118)

Så naturligvis er fagfilosofi, idehistorie, pædagogisk filosofi, etik, logik, metafysik, politisk filosofi, og andre filosofiske discipliner vigtige for den filosofiske praktiker at kunne og kende til! Men altid må *faget* (den pågældende akademiske og håndværksmæssige viden og kunnen) vige for *sagen*, hvis sagen kalder på noget andet, end hvad den nuværende filosofiske faglighed – dvs. de gældende begreber, tanker og forståelseshorisonter – kan begribe. I undringsøjeblikke åbnes vi for sagens kalden eller ’fænomenets Du’, eller vi aner en fjern efterklang af det...

Tema 5: Det handler i den filosofiske praksis, som Arendt udtrykker det, om at ”tø begreberne op”

Hvor Lindseth benytter fortællingen og indtrykket fra den levede erfaring til, at denne værens-åbning sker, er jeg optaget af at nå til denne værensåbning ved først at tø begreber og forståelser op

⁶ Et interessant spørgsmål, som jeg kunne finde interessant at diskutere med MFW, er, hvilke grundstemninger (”Moods”), som fremmer en filosofisk undren såvel som søgen efter sagen. Hvilken betydning har f.eks. længsel, kærlighed, angst, melankoli, ironi, humor, undren, forundring, indignation, kedsomhed, leg, etc. for, hvorvidt vi ’ægger’ eller inspirerer til en god filosofisk praksis? Se også Kenaan & Ferber (2011), der på interessant og filosofisk vis lægger afstand til en psykologiserende forståelse af præmisserne bag den filosofiske ethos/pathos.

gennem den sokratiske dialektik og muntre, legende og aktivt undrende tilgang til den retorik og forforståelser og de grundantagelser, som vi har i vores fortællinger og levede filosofier (jf. Lahavs 'world-interpretations'). Her vil forskellige filosofiske teknikker og greb kunne fungere som 'kreative benspænd' og skabe en 'negativ dialektik' og bevægelse ud af og væk fra 'meningsskorperne' og ud i det åbne (jf. Hansen, 2008, 2016).

Det er således misvisende, når MFW på s. 117 skriver, at Hansen (i lighed med Achenbach, mener hun) "*hopper buk over selve [den fagfilosofiske] læringsprocessen...*".

Lige som det er åbenlyst misvisende (karikeret) at tillægge mig den holdning, som MFW gør på s. 119, at "*skolering i seg selv ikke fører en på u-filosofiske veier, men snarere er veien til filosofisk kompetense.*"

Men selvfølgelig! Hvem kan være uenig i det? Jeg har aldrig sagt, at filosofisk 'skolering' fører på u-filosofiske veje, kun, at en 'ustemt skolering' gør.

En sådan sagsmæssig og fænomenologisk ustemthed kan ramme fagfilosoffen, hvis han eller hun bliver for (fagligt) sikker, bedre/mervidende og for 'professionel' i sin omgang med disse filosofiske metoder og kompetencer.

Selvfølgelig må man bevæge sig op af en slags 'kompetence-stige' (det har den ældre erfarne sygeplejerske også gjort, inden hun opnåede phronesisk visdom).

Men der er jo forskel på kompetence og *dannelse*, ligesom der også er forskel på, om man følger Dreyfus til han stopper ved 'den intuitive ekspert' (1986) eller 'eksistentialistiske verdens-åbner' (Dreyfus, 2004) - eller, som jeg er mere optaget af - Dreyfus & Kelly (2011), hvor Dreyfus tænker ud fra en grundlæggende anden *værensfilosofisk* og *undringsfænomenologisk* (!) position, hvor undren og sagens kalden bliver central for Hubert Dreyfus.

Den filosofiske praktiker skal, som jeg ser det, have et særligt øre for den '*levede filosofi*' og de underfulde livsmysterier og livsytringer, som aldrig vil kunne begribes og sættes på metode af hverken fagfilosofien eller nogen anden systematisk og epistemologisk tilgang. Den filosofiske praktiker må have sans og gehør for mysteriet og det underfulde ("*the saturated phenomenon*", som den franske etiske fænomenolog Jean-Luc Marion (2002) vil kalde det), som ligger, og som skal forløses/vækkes, i vores hverdag, men som i vores nytteorienterede foretagsomhed og med vores (for) kognitive og intentionelle bevidsthed let overser.

Den '*levede filosofi*' og livsindtrykkene og disse underfulde livsytringer vil altid stå i et menings-overskud i forhold til, hvad vores systematiske og fagfilosofiske begreber, teorier og metoder kan fatte. Jævnfør den eksistentielle og etiske fænomenologi og filosofiske hermeneutik, som f.eks. Arendts henvisning til Platons *Syvende Brev* (Arendt, 1978), eller Gadammers henvisning til 'det indre øre' og 'det indre ord' (Gadamer, 2004).

Dette har MFW til en vis grad blik for – eller ser, at jeg mener. For hun citerer mig for at sige: "*Den filosofiske praktiker besidder mao. en tavs viden eller musikalitet for, hvad det vil sige at være i en undren.*" (Hansen, 2008, s. 115)." (MFW, s. 62).

Og her må "undren" da forstås som først *forundring* i kraft af mødet med fænomenets Du (fænomenet forstået som et mysterium, der taler til os) og i anden omgang som en filosofisk *undren*, hvor vi forsøger at komme i et personligt forhold og 'svare' dette Du – i en form for filosofisk Jeg-Du-relation.

Men MFW får aldrig rigtig klargjort og diskuteret den underliggende grundfilosofi og ontologi bag min eller Achenbachs filosofiske praksis, desværre.

MFW kunne f.eks. have spurgt: ”Hvad er undring i et eksistentielt og etisk fænomenologisk perspektiv?” – og ”Hvori adskiller denne undringsforståelse sig fra f.eks. fra en mere epistemologisk forståelse af undren og i forhold til kritisk-analytisk tænkning?” eller til f.eks. den begrebs- og sproganalytisk og pragmatisk filosofitradition.

Fra den kritiske tænkning i mere epistemologisk forstand finder man et par henvisninger til Fastvold (2005) og Svare (2006, 2010), som jeg formoder, at MFW oplever sig mere på linje med. Men hun får aldrig diskuteret forskellen på et dybere både epistemologisk og ontologisk plan – fagfilosofisk set.

Hvorfor knytter f.eks. MFW an til Svare (2006) og dennes udlægning af Dreyfus-brødrenes læringsmodel – når Hansen (2008) giver en grundlæggende anden udlægning af netop Dreyfus’ læringsmodel? Hvorfor tager hun ikke fat her og bruger det som en måde at diskutere væsentlige forskelle mellem to forskellige filosofiske praksis-forståelser? Derved kunne MFW have klarlagt, hvilket forskelligt fagfilosofisk udgangspunkt som f.eks. Svare og Hansen har til læring, dannelse og ’mester’- og dialog-begrebet i den filosofiske praksis.

Men disse muligheder for en tilbundsgående diskussion, om ligheder og forskelle, tager hun ikke op. Derfor er det også svært at se, hvor hun reelt følger Hansens syn på filosofisk praksis (for der er flere steder hvor hun positivt fremhæver mit syn på filosofisk praksis), og hvor hun ikke gør. I stedet synes hun besluttet på at følge f.eks. Svare eller Lindseth.

Tema 6: Oslo-skolen i filosofisk praksis var kun i en kort periode domineret af en terapeutisk tilgang

Det er desværre også et andet meget misvisende og karikeret billede, som jeg er nødt til at kommentere. Det kommer frem, når MFW skriver,:

”Hvis Hansen mener det er problematisk, at Oslo-skolens utdanning i filosofisk praksis ønsker å gi sine studenter innblik i hva god filosofisk praksis er gjennom å lære dem filosofiske teknikker og tenkemåter, vil han, som Achenbach, hoppe buk over nybegynnerens vei til å bli mester. Hvis han er uenig i hvilke teknikker og tenkemåter Oslo-skolen lærer bort, må han diskutere disse på et saklig grunnlag, og ikke anklage Oslo-skolen for å være terapeuter fordi de efterstreber profesjonalitet i eget fagfelt.”(s. 120)

Det er både oprørende at læse og forbavser mig. For det er en fordrejning og er ikke sandt.

For det første har jeg kun kommet med én kritik af Oslo-skolen i filosofisk praksis. Det skete, da jeg første gang oplevede den tilbage i 2002-2005, og det vil sige, da særlig den *gestaltterapeutiske* tænkning var i spil i Oslo-gruppen af filosofiske praktikere via særlig filosofen og gestaltterapeuten Henning Herrestad.

For mig var det dengang en aldeles venlig ment kritik, for jeg forstod så udmærket, at man som organisation og uddannelse vil prøve sig af på forskellig vis og også søge grænserne mellem filosofien og psykologien.⁷ Efter at Oslo-skolen stoppede med at tillægge den psykologiske og

⁷ Det har vi også selv gjort i Dansk Selskab for Filosofisk Praksis (www.dsfp.dk), hvor jeg fra 2002-2010 sad som formand. Vi var ikke optaget af psykoterapi og gestaltterapi men vi fik f.eks. udviklet en vigtig distinktion mellem ’den filosofiske vejleder med særlig professionsområde’ og ’den filosofiske praktiker’. Sidstnævnte skal være en kandidat i filosof, idéhistorie, pædagogisk filosofi. Førstnævnte skal være f.eks. sygeplejerske men dertil tage en bachelor i filosofi og dertil nogle træningsforløb i filosofisk praksis på Aalborg Universitet (www.undren.aau.dk).

gestaltpsykologiske tilgang større vægt, har jeg siden hen ingen kritik givet af Oslo-skolen, som jeg tværtimod i dag henviser til og ser på med største respekt og sympati.

For det andet har jeg aldrig skrevet eller sagt, at jeg var kritisk over for Oslo-skolen, hvis de trænede deres kursister i filosofiske teknikker, metoder og kompetencer og tænkemåder! *Kun* hvis de træner dem ud fra en forestilling om en 'filosofisk professionalitet' (jf. Arendt, Marcel og Heideggers kritik). Det er kun det *for professionelle* (bedrevidende) og *psykologisk-terapeutiske* element, som jeg har været og fortsat *er* kritisk overfor, men ikke kun over for Oslo-skolen i filosofisk praksis, men enhver 'skole' eller efteruddannelse (inklusiv min egen) i filosofisk praksis.⁸ Det sjove er, at MFW selv skriver (s. 119), at den kritik (min kritik af det gestaltterapeutiske) kan hun godt se relevansen af.

Men dertil skriver MFW også, at hvis jeg vil komme med en sådan kritik (altså at Oslo-skolen generelt er terapeutisk, og at man på forkert vis knytter for meget an til en akademisk og professionel fagfilosofi), så må jeg gøre det ud fra et "saklig grundlag". Men for det første har jeg som begrundet netop ikke kommet med en sådan bred og generaliserende kritik! For det andet – jamen, hvad tænker hun på? – *selvfølgelig* vil jeg som professor, filosof og fagligt og sagligt menneske gøre mit bedste for at komme med min kritik på et redeligt og sagligt grundlag.

Det bliver ikke bedre og mindre karikeret, når hun senere skriver:

"Når det gjelder spørsmålet om – og hvordan – kompetence i det å filosofere er knyttet til akademisk filosofi, er det slik sett interessant, at Hansen argumenterer for, at filosofer ikke egner seg til at være filosofiske praktikere, noe sykepleiere derimot gjør."(s. 121)

Her viser hun desværre, hvor lidt hun har sat sig ind i den baggrundsforståelse for, hvad jeg forstår ved filosofisk praksis, og hvor lidt hun har forstået ånden (og min filosofiske ethos og spørgeretning) i det, jeg har sagt og skrevet om den filosofiske praksis.

Jeg har aldrig skrevet eller ment, at "*filosofer ikke egner seg til at være praktikere, noget sygeplejersker derimod gør.*" Som jeg skrev før, har jeg i den grad respekt for filosofien (naturligvis, det er jo også mit fag), særlig som *sag* mere end som fag, og hvis MFW havde fordybet sig i, hvad det er for en ontologi og grundfilosofi (den 'negative ontologi' og den eksistentielle fænomenologi og filosofiske hermeneutik, etc.), som jeg fagfilosofisk taler ud fra – så ville hun også forstå den sammenhæng, kontekst, og hvad jeg i den sammenhæng mente, når jeg skrev (provokerende åbenlyst for hende), at nogle gange vil en ældre livserfaren og 'phronesisk' sygeplejerske have lettere end en ung, nyuddannet fagfilosof med stor epistemisk og teknisk færdigheder i filosofi til at forstå, hvad det vil sige at 'stå i det åbne', tænke fra egen væren og lytte til 'sagen selv'.

Havde MFW f.eks. fordybet sig i Hubert Dreyfus' Heidegger-inspirerede forståelse af den intuitive mester, og hvorfor han også fremhæver det *phronesiske*, så ville hun have forstået, hvorfor en sådan sygeplejerske i udgangspunktet kan have bedre 'gehør' for det væsentlige, en end (for) teoretisk (*episteme*) og teknisk (*techne*) set dygtig fagfilosof.

⁸ Eksempelvis kritiserer jeg i min nyeste bog (Hansen, 2018) den danske psykolog og filosof Anders Dræby, når denne i mine øjne forveksler filosofisk praksis med 'filosofisk terapi' (Dræby, 2017).

Men igen: *Naturligvis* må sygeplejerskeren lære filosofien at kende også for at kunne løfte 'visdommen-i-handling-og-praxis' frem.

Problemet er, hvis den nyuddannede fagfilosof ikke rigtig har megen levet erfaring med 'visdom-i-praxis', men kun har 'viden-om-praksis' eller 'viden-i-handling'.

Hvorfor overser MFW det, hvorfor ser hun ikke de steder, hvor jeg gør opmærksom på nødvendigheden af, at sygeplejersken også må lære af fagfilosofien? Er det fordi hun er for optaget af at sætte mig ind i en boks, som matcher det, hun har sat sig for at kritisere? Jeg ved det ikke. For hun har tilsyneladende læst de steder, hvor jeg taler for vigtigheden af, at sygeplejersken også må lære af fagfilosofien, når hun vil blive en god filosofisk vejleder (MFW henviser f.eks. selv til det på s. 129 i hendes afhandling).

Men samme sted påstår hun også (men hvor har hun det fra?), at "*...Hansen mener, at personer med ulike fakbakgrunner som trenes opp i undringsfellesskap, kan bli bedre filosofiske praktikere enn personer med filosofisk bakgrunn...*"

Nej, det skriver jeg ikke. Jeg skriver kun – dette bliver nu en gentagelse – at hvis personer med filosofisk baggrund har et fra starten *for* epistemologisk, teoretisk, metodisk og teknisk syn på, hvad det at filosofere og undre sig er, SÅ kan en person med en i udgangspunktet anden faglighed og større livserfaring inden for det relationsprofessionelle godt få lettere (i starten) ved at lære, hvad det vil sige at filosofere og undre sig fra en levet erfaring – på god fænomenologisk og eksistensfilosofisk og phronesisk vis (som altså er den vej til sagen og ind i den filosofiske samtale, som jeg taler for og praktiserer via bl.a. undringsværkstedet).⁹

Hele MFWs kritik af min tænkning i afsnittet 5.2. 'Den profesjonelle filosof i praksisfeltet' (s. 121-129) hviler vel, tænker jeg, i grunden på en misforståelse og manglende indsigt i, hvad eksistentiel fænomenologi handler om. For hvis hun kendte til det, ville hun også kunne forstå, hvorfor man som jeg kan have en kritik af fagfilosofien, hvis – og kun hvis – tilgangen og brugen af de filosofiske tilgange og kompetencer er *for* epistemologisk, *for* metodisk, *for* teknisk anlagt. Hvad man ønsker som fænomenologisk-hermeneutisk filosof er jo at igangsætte en 'epoché' og en fænomenologisk reduktion. Min kritik er udelukkende knyttet til de fagfilosoffer, der ikke også *forsøger* (for det kan kun blive forsøg) at sætter deres egne antagelser, teorier og metoder i en epoché og forsøger at tænke FRA en levet erfaring og indtryk. Her har jeg, fornemmer jeg, meget til fælles med Lindseth.

Så opsummerede: Hvis man seriøst vil fremholde en kritik af denne type, må man gå ind i og diskutere forskelle på en epistemologisk og kritisk-analytisk tilgang til filosofisk praksis (er det her MFW placerer sig sammen med Svare og Fastvold?) – og så en eksistentiel-fænomenologisk og ontologisk og måske før-ontologisk tilgang til filosofisk praksis (jf. negativ ontologi, eller Kierkegaards humoristen som dannelsesideal for den filosofiske praktiker, Hansen, 2002).

Tema 7: Hvor står Walderhaug i grunden selv – fagfilosofisk set?

Overordnet set lurar jeg med andre ord i dag på, hvad det egentlig er for en grundfilosofi og et ontologisk udgangspunkt og ståsted, som MFW selv har, når hun ser på den filosofiske praksis – og

⁹ Samme argument for både en fænomenologisk (lyrisk) og hermeneutisk (sokratisk) tilgang, kan man i øvrigt også finde hos Gadamer indledningsvist i *Sandhed og metode*, når han taler om, at en for metodisk og epistemologisk tilgang kan føre på afveje for den filosofisk hermeneutikker, hvis man vil komme i dialog med en "sandhedserfaring". (Gadamer, 2004, s. 1-2)

i så fald (hvis hun har et sådant eget ståsted), hvordan den adskiller sig fagfilosofisk (og ikke blot metodisk) fra Hansen, Lindseth, Lahav og Achenbach?

Efter læsning af MFWs afhandling, når man er nået til s. 135, står det altså fortsat uklart for mig, hvad det i grunden er for nogle fagfilosofier (filosofiske grundsyn og ontologier), der ligger bag de beskrevne filosofiske praktikere og bag MFWs eget fagfilosofiske syn på filosofisk praksis.

Men det vil måske vise sig – altså hendes eget syn på filosofisk praksis (for hun kommer ikke tilbage og gentænker kritikken af Hansen senere i afhandlingen, så vidt jeg kan se) – når man læser videre i hendes afhandling?

*

Men når min kritik af MFWs afsnit fra s. 41-135 nu er præsenteret – det var nødvendigt – så vil jeg afslutningsvis sige, at MFW undervejs berører temaer og spørgsmål, som jeg finder meget interessant og værd at tænke videre over.

Jeg vil således se frem til en dialog med MFW og andre interesserede i fremtiden, for jeg fornemmer, at når vi ser bort fra de misforståede påstande om

- 1) 'det 'en-dimensionelle undringsbegreb',
- 2) 'at den filosofiske praktiker ikke behøver fagfilosofi' og at
- 3) 'Oslo-skolen er terapeutisk og alt for ensidigt epistemologisk og teknisk i deres fagfilosofiske tilgang til filosofisk praksis'

– så har vi formodentlig en fælles patos for, hvad angår relevansen af og kærligheden til den filosofiske praksis og de undringsfællesskaber, som kan opstå mellem den filosofiske praktiker og gæsten (eller deltagerne), som er så befriende og livgivende.

Og så kunne jeg som sagt godt tænke mig at filosofere over og undrer mig sammen med MFW og andre interesserede over, hvad det er for "grundstemninger", der kan 'ægge' til den gode filosofiske praksis, og hvorvidt og i så fald hvordan man til en vis grad kan kalde disse stemninger frem – *eller* om man helt og holdet skal holde sig væk fra at ville 'skabe stemninger' – fordi de måske kommer helt af sig selv? Dét kunne for mig at se være interessant at sam-tale og sam-undre om.

Referencer:

- Achenbach, G. (1997). On Wisdom in Philosophical Practice, *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 1997 (Spring), Vol. XVII, No. 3.
- Bearn, G. (1997). *Waking to Wonder. Wittgenstein's Existential Investigations*. New York: State University of New York Press.
- Buber, M. (1997 [1923]). *Jeg og Du*. Kbh.: Hans Reitzels forlag.
- Dreyfus, S. & Dreyfus, H. (1991 [1986]). *Den intuitive ekspertise*. Kbh.: Munksgaard.
- Dreyfus, S. & Dreyfus, H. (2004). "The Ethical Implications of the Five-Stage Skill-Aquisition Model". *Bulletin of Science, Technology & Society*, 2004, 24 (3): s. 251-264.
- Dreyfus, H. & Kelly, S. (2011). *All Things Shinning*. New York: Free Press.
- Dræby, A. (2017). *Filosofisk terapi*. E-bog, se: <http://ebooks.au.dk/index.php/aul/catalog/book/197>

- Fastvold, M. (2005). 'Beyond Method, Anders Lindseth Style: The Quest for Opening up the Philosophical Space in the Consultation Room. *Philosophical Practice*, 1(3), s. 171-183.
- Fink, E. (1981). The Problem of the Phenomenology of Edmund Husserl. In: McKenna, W., Harlan, R. & Winters, L. (eds.), *Apriori and World. European contributions to husserlian phenomenology*. The Hauge: Martinus Nijhoff Publishers, pp. 21-55.
- Gadamer, H.-G. (2004 [1969]). *Sandhed og metode*. Viborg: Systime Academica.
- Hansen, F.T. (2000). *Den sokratiske dialoggruppe*. Kbh.: Gyldendal.
- Hansen, F.T. (2002). *Det filosofiske liv. Et dannelsesideal for eksistenspædagogikken*. Kbh.: Gyldendal.
- Hansen, F.T. (2008). *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Kbh.: Hans Reitzel.
- Hansen, F.T. (2011). The Phenomenology of Wonder in Higher Education. In: Brinkmann, M. (ed.), *Erziehung: Phänomenologische Perspektiven*. Königshausen & Neumann, p. 161-178.
- Hansen, F.T. (2012). Den eksistentielle fænomenologis særlige tone og musikalitet. In: Keller, K.D. (red.), *Den menneskelige eksistens: Introduktion til den eksistentielle fænomenologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 93-120.
- Hansen F.T. (2013): Finn Thorbjørn Hansen. In: Knox, J.B.L & Friis, J.K.B.O. (Eds.): *Philosophical Practice: 5 Questions*. Copenhagen: Automatic Press / VIP.
- Hansen, F.T. (2014). *Kan man undre sig uden ord? Design- og universitetspædagogik på kreative videregående uddannelser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hansen, F.T. (2015a). The Call and Practices of Wonder. In: Weiss, M.N. (ed.), *The Socratic Handbook*. Wien: LIT Verlag, pp. 217-244.
- Hansen, F.T. (2015b). Om Wittgenstein som eksistentiel fænomenolog og humorist. In: Pahuus, M., Rendtorff, J. & Søtoft, P. (red.), *Kierkegaard som eksistentiel fænomenolog*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, s. 179-210.
- Hansen, F.T. (2016). *At under sig ved livets afslutning. Om brug af filosofisk samtale i palliativt arbejde*. Kbh.: Akademisk forlag.
- Hansen, F.T. (2017a). Sokratiske og fænomenologiske-orienterede aktionsforskning. In: Alrø, H. & Hansen, F.T. (red.), *Dialogisk aktionsforskning i et praksisnært perspektiv*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hansen, F.T. (2017b). At praktisere anvendt filosofi i praksisnær forskning. In: Ziethen, M. (red.), *Anvendt filosofi er interaktionel filosofi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, s. 75-119.
- Hansen, F.T. et al. (2016). *Arkitektur- og designpædagogik i et praksisnært og fænomenologisk perspektiv*. Aarhus: Aarhus Arkitektskolens forlag.
- Hansen, F.T. et al. (2017). *At innovere med hjertet. Undervisning i undringsdrevet innovation og entreprenørskab i professionsuddannelser*. Afrapportering fra et aktionsforskningsprojekt på Via University College (2013- 2015). (225 sider). http://vbn.aau.dk/files/266898496/At_innovere_med_hjertet_En_forskningsrapport_1_SBN_978_87_996260_7_6.pdf
- Hansen, F.T. (2018 – in print). *At møde verden med undren. Dannelse, innovation og organisatorisk udvikling i et værensfilosofisk perspektiv*. Kbh.: Hans Reitzels forlag.
- Heidegger, M. (1994). *Basic Question of Philosophy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Heidegger, M. (2012 [1952]). *Hvad vil tænkning sige?* Aarhus: Klim.
- Kenaan & Ferber (2011)(eds.): *Philosophy's Moods: The Affective Grounds of Thinking*.
- Lahav, R. (2016). *Handbook of Philosophical Companionship*. Hardwick, Vermont: Loyev Books.

- Løgstrup, K.E. (1995 [1937]). Forbavselse og undren. Livet og jeget. In: *K.E. Løgstrups prædikener fra Sandager-Holevad*. Kbh.: Gyldendal, s. 65-68.
- Marcel, G. (1950). *The Mystery of Being (Vol. 1: Reflection and Mystery)*. South Bend, Indiana: St. Augustine's Press.
- Marcel, G. (1963). *The Existential Background of Human Dignity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Marion, J.-L. (2002). *Being Given. Toward a Phenomenology of Givenness*. Stanford: Stanford University Press.
- Rhodes, M.C. (2014). *Mystery in Philosophy: An Invocation of Pseudo-Dionysius*. New York: Lexington Books.
- Rilke, R.M. (2001). *Breve fra en ung digter og anden prosa*. Roskilde: Batzer & Co.
- Rorty, R. (1991). *Kontingens, ironi og solidaritet*. Aarhus: Forlaget Modtryk.
- Rubenstein, M.-J. (2011). *Strange Wonder. The closure of metaphysics and the opening of awe*. New York: Columbia University Press.
- Schopenhaver, A. (2000). *Parerga and Paralipomena: Short Philosophical Essays*, Vol. 2. Oxford: Clarendon Press.
- Svare, H. (2006). 'How do we best educate philosophical counselors. Some experiences and reflections from the Norwegian educational program'. *Philosophical Practice*, 2(1): s. 29-39.
- Svare, H. (2010). *Livsmestring. Om å finne seg til rette i verden*. Oslo: PAX FORLAG A/S.